

KULUTUSTE EFEKTIIVSUS JAEKAUBANDUSES

A. S i i m o n

TRÜ rahvamajandusnarude ökonomika kateeder

Kulutuste efektiivsuse all mõistetakse jaekaubanduses kaubandustegevuse resultaate ja nende saavutamiseks tehtud kulutuste suhet.

Kulutuste efektiivsuse hindamiseks on vaja õigesti määratleda kaubandustegevuse resultaate ja kulutusi, kusjuures on vaja silmas pidades 2 tingimust:¹

1) nii kulutused kui ka resultaadid peavad olema kvantitatiivselt mõõdetavad;

2) mõlemad suurused peavad olema väljendatud ühesugustes kõrvutatavates ühikustes.

Vaieldamatult võib jaekaubanduse peamiseks resultaatideks lugeda 1) jaekaubakäivet, 2) kasumit. Kumba neist näitajatest pidada tähtsamaks, selles osas on majandusteadlastel erinevaid arvamusi.

Osa majandusteadlasi peab kõige tähtsamaks ja täiuslikumaks näitajaks kasumit, kuna see vastab kõige paremini efektiivsuse kriteeriumile esitatavatele nõuetele,² s. t.

1) on kasutatav kõigi samasse süsteemi kuuluvate lülide (jae- ja hulgikaubandus) tegevuse hindamiseks, 2) säilitab tiheda seose kaubanduse ja teiste rahvamajandusharude töö hindamise kriteeriumide vahel, 3) on sünteetiliseks näitajaks, mis peegeldab kõiki kaubandustegevuse külgi.

Teine osa majandusteadlasi peab kõige tähtsamaks kaubanduse resultatiivsuse näitajaks jaekaubakäivet, sest kaubakäibe maht näitab kaubanduse põhilise majandusliku funktsiooni

¹ Экономика советской торговли. М., 1977, с. 22.

² А. И. Левин, А. П. Яркин. Экономические проблемы функционирования внутренней торговли. М., 1973, с. 124-127.

siooni - tootmisprotsessis loodud ühiskondliku produkti realiseerimise - täitmist.¹

Siinkohal tuleb lisada, et mõlemal nimetatud näitajal on mõningaid puudusi:

1) nad sõltuvad hinnategurist: kaubakäive jaehinnast, kasum kaubandusliku mahahindluse määradest;

2) kasumit ei tooda sisemise isemajandamise tingimustes välja iga kauplus-filiaali, osakonna jne. kohta;

3) jaekäive ei vasta eespool nimetatud efektiivsuse kriteeriumile esitatavatele nõuetele.

Vaatamata nimetatud puudustele on siiski otstarbekas kaubandusorganisatsioonide ja kaubandusettevõtete tasandil kasutada kaubandustegevuse resultatiivsuse näitajatena paralleelselt kaubakäivet ja kasumit, sest

- nad mõlemad on põhinäitajad, mille põhjal kehtiva planeerimise ja majandusliku stimuleerimise korra jures hinnatakse kaubandusorganisatsioonide tööd;

- kaubakäive näitab peale põhilise sotsiaal-majandusliku funktsiooni ka käesoleva etapi põhilise sotsiaal-majandusliku ülesande täitmist, kuivõrd kaubakäibe maht iseloomustab realiseeritud nõudluse mahtu ja sellega ühiskonna vajaduste rahuldamist;

- kasum iseloomustab kaubandusorganisatsioonis ka kaubandustöötajate tööga loodud väärtuse realiseerimise funktsiooni täitmist, näitab kaudselt kaubandusorganisatsiooni osa rahvatulu loomisel;²

- nad vastastikku elimineerivad teineteise puudusi.

Käesoleval ajal on avaldatud arvamust, et nimetatud 2 kaubanduse põhinäitajat ei iseloomusta küllaldasel määral kaubandustegevuse resultaate.³

¹ И. А. Б л а н к , С. И. С и д о р ч у к . Совершенствование системы критериев и показателей эффективности торговли. - Экономическая реформа и эффективность торговли. Сборник научных работ. Киев, 1976, с. 8.

² Sealsamas, lk. 8.

³ M ä r k u s . Kaubandustegevuse resultaate võib samal ajal kasutada ka kaubandustegevuse efektiivsuse kriteeriumidena. Prof. A. V. Orlov soovib välja töötada kritee-

Kulutus ja kaubandus									
Jae kaubanduse kulud		Tarbimiskulud							
Ühekordsed kulud		Kaupade soetamiseks kuluv aeg		Materiaalsed kaod tarbimisprotsessis					
Kapitaal- mahutused	Muud ühe- kordsed kulud	Käibe- kulud	Muud jook- svad kulud	Teel- oleku aeg	Kauba va- likuga tutvumise aeg	Teenin- damise aeg	Teenin- damise oote- aeg	Produkti- kaod tööt- lemisel ja säilita- misel	Materja- lide kaod töötle- misel
Kulutus ja kaubandus									

Joonis 1. Kulutuste klassifikatsioon jae kaubanduses. ¹

¹ Märkus.

Kulutuste klassifitseerimisel on üldistatud järgmiste majandusteelaste seisukohad. Vt. M. I. Д е р н е р . Эффективность затрат в розничной кооперативной торговле. М., 1976, с. 7, 17-20; В. К. З а д о р ж и й . Эффективность советской торговли. М., 1974, с. 9, 11. Основы экономики торговли. М., 1973, с. 125 /автор В. А. Смотровина/. Экономика советской торговли. М., 1977, с. 18-19.

Dots. I. A. Blank soovib täiendavalt kasutada kaubanduse resultatiivsuse näitajatena loodud rahvatulu mahtu, kaupade käibekiirust, kaubakadude suurust, tarbimiskulude alandamise määra (või realiseeritud teenuste mahtu).¹

Kulutused jaekaubanduses võib jaotada sisuliselt kaheks: kaubanduse kulud ja tarbimiskulud (vt. joonis 1). Nende kulude üheaegne arvessevõtmine on oluline sellepärast, et nad on omavahel pöördvõrdelises sõltuvuses. Tarbimiskulude alandamine on väga olulise tähtsusega töötajate vaba aja sumrendamise ja ühiskondliku tööviljakuse edasise tõusu tagamise seisukohalt.

Kulutuste väljendamine ühesugustes kõrvutatavates ühikutes on küllalt komplitseeritud, kui pidada silmas järgmisi momente.

1. Probleemaatiline on tarbimiskulude suuruse täpne määratlemine ja tarbimiskulude ümberarvutamine rahalistesse näitajatesse.

Tarbimiskuludest moodustab suurema osa kaupade soetamiseks kuluv aeg. Ostjate ajakulu määramiseks soovitatakse kuluv aeg jaotada 7 elemendiks: teeloleku aeg (eraldi 3 elemendina), kauba sortimendiga tutvumise aeg (eraldi 2 elemendina), teenindamise aeg, teenindamise ooteaeg² - ja siis iga element eraldi kvantitatiivselt soovitatava meetodika järgi määratleda. Siinkohal kerkib kaks olulist probleemi. Esiteks on selline määramine väga töömahukas. Teiseks tekib küsimus, kui suure osa kulunud teeloleku ajast (oleneb ka kaupluse asukohast, kauba olemasolust jne.) ja kauba sortimendiga tutvumise ajast (oleneb ka tarbijast) me peame kandma kaubanduse arvele.

riiumide süsteemi, mida on vaja diferentseerida uurimistandardite järgi. Rahvamajanduse tasandil soovib ta kasutada järgmisi näitajaid: kaubanduse osa loodud rahvatulus (kokku ja elavtööhiku kohta); jaekäibe mahtu (sh. ka ühe el. kohta); jaekäibe vastavus ostuvoimelisele nõudmisele (üldiselt ja põhikaubagruppide lõikes); kasum; kaubavarude aastakeskmise suurus; kaubanduse rentaablus (kahe variandis). Vt. Торговля в развитом социалистическом обществе. М., 1977, с.156-157.

¹ И. А. Б л а н к , С. И. С и д о р ч у к , указ. раб., с. 8-10.

² М. Г. Л е р н е р , osundatud teos, lk. 17 - 20.

M ä r k u s . Eraldi elementidena on esitatud teeloleku aeg ja sortimendiga tutvumise aeg korduva külastuse (kui esimesel külastusel kaupa ei olnud) ja täiendav teeloleku aeg, kui ost tehti väljaspool elukohta.

Kaupade soetamiseks kuluva aja väärtuseliseks hindamiseks soovitatakse ostjate ajakulu tundides korrutada ostjate ajakulu ökonoomiast saadava efekti väärtuselise hindamisega ekvivalendiga.¹ Probleemiks on siinkohal ekvivalendi sumrus. M. G. Lerner soovitab ekvivalendi võrdsustada käesoleval ajal ühega.

Teise osa tarbimiskuludest moodustavad nn. materiaalsed kaod, s. o. produktide ja materjalide kaod, mis on seotud toorproduktide ja materjalide ümbertöötlemisega ja säilitamisega kodustes tingimustes.

Kuna sellele tarbimiskulude osale on hakatud tähelepanu juhtima alles hiljuti,² siis puudub käesoleval ajal: 1) nende kaupade täpne klassifikatsioon, nomenklatuur; 2) meetodika nende väärtuseliseks hindamiseks ja kaubanduse osa määratlemiseks nendes kadudes.

2. Probleeme on ühekordsete kulude määratlemisel ja nende ümberarvutamisel jooksva aasta kohta.

Ühekordsete kulude määratlemisel esineb 2 erinevat arvamust. Esiteks soovitatakse arvestada ühekordsete kuludena jaekaubanduses nii põhi- kui käibevahendite maksumust ja nende kulude ümberarvutamiseks jooksva aasta kohta kasutada põhi- ja käibevahendite efektiivsuse (ehk fonditootluse) normatiivi. Teiseks soovitatakse arvestada ühekordsete kuludega ainult üht osa põhi- ja käibevahenditest, s. t. ühelt poolt kapitaal mahutusi (ümberarvutamiseks jooksva aasta kohta kapitaal mahutuste normatiivset efektiivsuse koefitsienti) ja teiselt poolt muid ühekordseid kulusid, kuhu soovitatakse kanda kaubanduse käibefondid, mis kaetakse omavahenditega, ja uute ettevõtete jaoks kaadri ettevalmistamise kulud (soovitav ümberarvutamise meetodika puudub).³

Järelikult on siinkohal peale mõistete täpsustamise veel probleemideks fonditootluse normatiivi puudumine, kapitaal mahutuste jooksva aasta maksumuse leidmise meetodika täpsustamine.

¹ M. G. L e r n e r , osundatud teos, lk. 10.

² Экономика советской торговли, с. 18-19.

³ В. К. З а д о р о ж н ы й , указ. раб. с. 9, II.

Eeltoodust lähtudes selgub, et kulutustest jaekaubanduses on käesoleval ajal täpselt määratletavad ainult kapitaalmahutused ja käibekulud. Kapitaalmahutuste efektiivsuse uurimine on otstarbekas esmajärjekorras kaubanduse kui rahvamajandusharu või kaubandussüsteemi tasandil. Seevastu käibekulude otstarbekuse hindamist on õige alustada kaubandusorganisatsiooni tasandil.

Käibekulude otstarbekuse hindamiseks on soovitatav seostada käibekulusid 1) kaubakäibe ja kasumiga kui kahe peamise kaubandustegevuse resultatiivsuse näitajaga;¹ 2) tööprotsessi elementidega (tööjõuga, käibevahenditega kui tööobjektiga ja põhifondidega kui töövahendiga).

Kasumi (K), kaubakäibe (M) ja käibekulude (KK) baasil võime konstrueerida mitmeid käibekulude efektiivsuse näitajaid; kasumi (kas vahetu või protsentsuhe) suhe käibekuludesse, käibekulude (kas vahetu või protsentsuhe) suhe kaubakäibesse, kaubakäibe elastsuse koefitsient (käibekulude suhtes). Kuigi kõiki nimetatud näitajaid võib analüüsimisel kasutada, on kõige suurema analüütilise tähendusega neist kaks ja nimelt kasumi vahetu suhe käibekuludesse (1) ja käibekulude tase (% kaubakäibest) (2), kuna nende näitajate mõjul kujuneb otseselt välja kaubandustegevuse praktikas seni ajani kõige enam kasutatav majandusliku efektiivsuse üldnäitaja, s. o. rentaabluse tase (% kaubakäibest) (3) (vt. tabel 1). Samaaegselt efektiivsuse taseme näitajatega on otstarbekas kasutada ka efektiivsuse dünaamika näitajaid.

Nimetatud andmetest järeldub, et süsteemis tervikuna on jooksvate kulutuste majanduslik efektiivsus tõusnud. Seda kinnitab ka kaubakäibe elastsusekoefitsient (käibekulude suhtes), mis perioodil 1970 - 1976 võrdus KM süsteemi jaekaubanduses $1,218$ ($E = \frac{4M}{M} : \frac{4KK^2}{KK} = \frac{213811}{616216} : \frac{8049}{28223} = 1,218$).

Käibekulude efektiivsuse näitajad ja nende dünaamika indeksid hälbivad oluliselt jaekaubandusorganisatsioonide lõikes (vt. tabel 2), kusjuures reeglina on efektiivsuse dü-

¹ M ä r k u s . Põhimõtteliselt on võimalik kasutada resultaatina ka teisi eespool nimetatud näitajaid, kuid antud juhul ei saa kasutada resultaatina ei käibekiirust (ei ole väljendatav käibekuludega ühesugustes mõõtühikutes) ega ka kaubakadusid (kuuluvad käibekulude hulka).

² Экономика торговли. М., 1975, с. 27-28.

Käibekulude efektiivsuse näitajad ja nende muutumine
 ENSV Kaubandusministeeriumi jaekaubandus-
 organisatsioonides aastail 1970 - 1976

Näitaja	1970	1976	Indeks 1970 - 1976
Kasum (rbl.) käibekulude ühe rubla kohta	(1) 0,435	0,490	1,127
Käibekulude tase (% kau- bakäibest)	(2) 4,58	4,37	0,954
Rentaabluse tase (% kaubakäibest)	(3) = =(1)x(2) 1,99	2,14	1,075

naamika kõige madalam neis organisatsioonides, kus on saavutatud kõige kõrgemad efektiivsuse näitajad (vt. Tallinna Linna Kaubastute Valitsus), ja vastupidi (vt. Kohtla-Järve Kaubandusvalitsus). Positiivselt tõuseb käibekulude efektiivsusele esile Tartu KV, mis on nii efektiivsuse näitajate kui ka efektiivsuse näitajate dünaamika järgi paremuselt teine.

Näitajates, mis seostavad käibekulusid tööprotsessi elementidega, esinevad käibekulud tinglikult kaubandustegevuse resultaadina, tööprotsessi elemendid kulutustena. Käibekulude kasutamist resultatiivsuse näitajana võib põhjendada 3 mõmendiga:

1) kokkuhoiurežiimi kindlustamise vajadus kui majandamise oluline nõue kõigis rahvamajandusharudes;

2) kokkuhoiurežiimi kindlustamine on majandamise oluline nõue ka kaubanduses;

3) käibekulud sõltuvad rohkem kaubandusorganisatsioonist kui kasum;

4) käibekulusid saab liigendada tööprotsessi elementide järgi kolme gruppi: põhifondidega, käibevahenditega ja tööjõuga otseselt seotud käibekuludeks.¹

¹ Käibevahenditega otseselt seotud käibekuludeks loetakse transpordikulud, eririietuse kulumine, kaupade säilitamise, töötlemise ja pakkimise kulud, külmseadmete hooldamise kulud, reklaamikulud, krediitprotsendid, kaubakaod, tara kulud ja kahjud. Põhifondidega otseselt seotud kuludeks

Käibekulude otstarbekust tuleks hinnata siis kõigi grup-
pide osas eraldi, kasutades järgmisi näitajaid: põhifondide-
ga seotud käibekulud kopikates põhifondide ühe rubla kohta
(ehk käibekulude tase põhifondidesse), käibevahenditega seo-
tud käibekulud kopikates käibevahendite ühe rubla kohta (ehk
käibekulude tase käibevahenditesse), tööjõuga seotud käibe-
kulud 1 töötaja kohta.¹

Nimetatud näitajate kasutamine jooksvate kulude efek-
tiivsuse hindamisel on küll väga vajalik (kulude taseme alan-
damise reservide väljaselgitamise ning arengutendentsi hin-
damise seisukohalt), kuid samal ajal küllalt komplitseeri-
tud.²

Põhifondidega seotud käibekulude taset mõjutavad põhi-
fondide kasutamise intensiivsus ja nende seisund. Põhifondi-
de kasutamise intensiivsuse langus aastail 1973 - 1975 põh-
justas põhifondidega seotud käibekulude taseme tõusu, 1976. a.
toimunud fonditootluse kasv avaldas aga soodsat mõju käibe-
kulude tasemele. Kuna põhifondide kulumise koefitsiendi suu-
renemine oli tingitud muudatustest põhifondide struktuuris
(suurenes kioskite, paviljonide, müügilette osa, mille amor-
tisatsiooninorm on suhteliselt kõrge), siis võib põhifondi-
dega seotud käibekulude taseme tõusu lugeda osaliselt põh-
jendatuks (vt. tabel 3).

on üür ja amortisatsioonikulud, hoonete ja seadmete hoolda-
mise kulud, jooksva remondi kulud. Tööjõuga otseselt seotud
kuludeks on töötasu, töökaitsese-, administratiiv-juhtimisky-
lud, kaadri ettevalmistamise kulud. Käibevahenditega ja põ-
hifondidega otseselt seotud kulude kohta vt. Морозов В.Н.
Эффективность использования оборотных средств в розничной
торговле. - Обзорная информация. Серия "Торговля". Вып. I. М.,
1975, с. 12.

¹ M ä r k u s . On tehtud ettepanekuid hinnata tööjõu-
ga seotud käibekulusid ka niisuguste näitajatega, nagu nime-
tatud kulud 1 tuh. rbl. kaubakäibe kohta, 1 tuh. rbl. kasumi
kohta. Vt. В. К. З а д о р о ж н ы й , Н. А. П а в л о в с -
к а я . Совершенствование оплаты труда в розничной торго-
ле. М., 1974, с. 169.

² Komplitseeritud kahes mõttes. Esiteks ei tooda sta-
tistilistes kogumikes välja põhifondide ega käibevahendite
jääke. Teiseks on raskeandatud nende jääkide leidmine ka raa-
matupidamise andmeil: põhifondide osas on probleemiks üüri-
tud ja tasuta saadud põhifondide maksumuse määramine, käibe-
vahendite osas aga ühtse meetodika puudumine. Vt. А. С и и -
м о н . Käibevahendite kasutamise efektiivsusest jaekauband-
duses. TRÜ Toimetised. Majandusteaduslikke töid XXIII. Tar-
tu, 1976, lk. 67.

Käibekulude efektiivsuse näitajad 1976. a. ja nende muutumine ENSV KM süsteemis jaekaubandusorganisatsioonide lõikes aastail 1970 - 1976¹

Jaekaubandusorganisatsioonid	Kasum (rubl.) käibekulude ühe rubla kohta		Käibekulude tase		Renteabluse tase	
	1976	indeks 1970 - 1976	1976	indeks 1970 - 1976	1976	indeks 1970 - 1976
Tallinna LKV	0,572 (I)	0,979 (VII)	4,0 (I)	0,988 (VII)	2,31 (I)	0,967 (VII)
Tartu KV	0,450 (II)	1,506 (II)	4,65 (II)	0,901 (II)	2,09 (II)	1,357 (II)
Pärnu KV	0,396 (V)	1,267 (VI)	4,86 (V)	0,959 (VI)	1,92 (IV)	1,215 (VI)
Narva KV	0,420 (III)	1,347 (IV)	4,71 (IV)	0,936 (IV)	1,98 (III)	1,261 (IV)
Kohtla-Järve KV	0,328 (VII)	1,526 (I)	5,00 (VI)	0,896 (I)	1,64 (VII)	1,367 (I)
Rakvere K	0,407 (IV)	1,308 (V)	4,69 (III)	0,942 (V)	1,91 (V)	1,232 (V)
Viljandi K	0,333 (VI)	1,443 (III)	5,08 (VII)	0,915 (III)	1,69 (VI)	1,320 (III)
KM süsteemi keskmine	0,490 x	1,127 x	4,37 x	0,954 x	2,14 x	1,075 x

- ¹ M ä r k u s .
1. Sulgudes on antud kaubandusorganisatsioonide paremusjärjestus vastavate näitajate ja nende indekseite osas.
 2. Viljandi kaubastu likvideeriti seisuga 1. I 1978.
 3. Kaubandusministerteeriumi süsteemi keskmissi näitajaid ja nende indekseid mõjutasid kõige enam Tallinna LKV näitajad ja indeksid, kuna Tallinna LKV annab 1976. a. KM süsteemi jaekaubanduse kasumist 62,7 %, käibekuludest 61,7 %, kaubakäibest 58 %.

T a b e l 3

Põhifondidega seotud käibekulude tase (% põhifondidest) ja seda mõjutavad tegurid Pärnu Kaubandusvalitsuses aastail 1973 - 1976¹

Aasta	Põhifondidega seotud käibekulude tase		Kaubakäive põhifondide 1 rbl. kohta (fonditootlus)		Põhifondide olemi koefitsient	
	% põhifondidest	dünaamika %	rbl.	dünaamika %	koefitsient	dünaamika %
1973	12,5	100,0	13.52	100,0	72,7	100,0
1974	13,2	105,6	13.15	97,3	69,2	95,2
1975	14,4	115,2	13.36	98,8	69,3	95,3
1976	14,2	113,6	13.63	100,8	67,0	92,2
△ 1973-1976	+1,7	x	+0.11	x	-5,7	x

Käibevahenditega seotud käibekulude taset mõjutavad oluliselt kaupade käibe kiirus (säilitamiskulude, krediidi protsentide, kaubakadude kaudu), selvekäibe osatähtsus (normeeritud kaubakadude kaudu), teeninduskultuur (reklaamikulude kaudu), kaubavarustussüsteem (transpordikulude kaudu).

T a b e l 4

Käibevahenditega seotud käibekulude tase (% käibevahenditest) ja seda mõjutavad tegurid Pärnu Kaubandusvalitsuses aastail 1973 - 1976²

Aasta	Käibevahenditega seotud käibekulude tase		Käibevälde		Selvekäibe osatähtsus	
	% käibevahenditest	dünaamika %	päevades	dünaamika %	% jae-käibest	dünaamika %
1973	13,68	100,0	74,3	100,0	56,2	100,0
1974	12,10	88,5	71,2	95,8	59,4	105,7
1975	11,70	85,5	64,5	86,8	61,2	108,9
1976	12,06	88,2	64,2	86,4	62,3	110,9
△ 1973-1976	-1,62	x	-10,1	x	+6,1	x

¹ Tabel on koostatud autori poolt juhendatud võistlustöö põhjal. Vt. H. M i t t . Kulutuste efektiivsus Pärnu L TSN TK Kaubandusvalitsuses aastail 1973-1976. Tartu, 1977, lk. 53-56.

² H. M i t t , osundatud teos, lk. 61, 63, 65.

Käibekulude suuruse ja arengutendentsi hindamiseks on vaja lähemalt uurida käibekulude struktuuri ja struktuuri-nihkeid. Käibekulude struktuuri uurimise oluliseks eelduseks on käibekulude otstarbekas klassifikatsioon. Siinkohal kasutame kaht mõnevõrra vähem levinud klassifikatsiooni: a) liigitust tööprotsessi elementide järgi (vt. tabel 5) ja b) elanikkonna teenindamise kvaliteedist sõltuvuse järgi (vt. tabel 6).

Toodud andmetest selgub järgmist:

1. Käibekulude tase on alanenud, kusjuures alanemine 1976. a. (eelmise aastaga võrreldes) toimus suurelt osalt tööjõuga seotud käibekulude arvel, sh. põhiliselt töötasu arvel. Kuigi kaubanduses on elavtöö osatähtsus tunduvalt kõrgem kui teistes rahvamajandusharudes, on töötasu taseme langus põhjendatud ainult sel juhul, kui see ei ole tingitud tööjõu puudusest (sellega seoses ka teeninduskultuuri langusest) ega mitteküllaldasest materiaalsest stimuleerimisest.

2. Olemasolev materiaalsete kulutuste struktuur nõuab olulist parandamist. Vähendada on vaja eelkõige nende käibevahenditega seotud kulude osa, mis ei sõltu teeninduskvaliteedist (näiteks kaubakaod, taara kaod ning kulud, transportikulud, krediitdiprotsendid). Erilist tähelepanu tuleb pühendada kaupade ja taara kadudele ja kuludele, mille osatähtsus oli ENSV KM jaekaubanduses 1976. a. 11,3 % (sh. Rakveres 13,9 % ja Kohtla-Järvel 10,1 %) asjastatud töö kulutustest.¹ Nimetatud kulukirjeid tuleks uurida ja hinnata komplekselt, s. t. mitte lugeda positiivseks näiteks normeermata kaubakadude suhtelist vähenemist, kui samal ajal normeeritud kaubakaod on oluliselt suurenenud. Eesmärk kaubakadude vähendamisel seisneb selles, et ühelt poolt vähendada suhteliselt normatiivseid kaubakadusid ja teiselt poolt viia ülenormatiivsed kaubakaod miinimumini.

¹ Asjastatud töö kulutustena on siinkohal võetud käibekulud, millest on maha arvatud tööjõuga otseselt seotud käibekulud.

M ä r k u s . VNFSV riiklikus jaekaubanduses moodustasid kaupade ja taara kaod ja kulud 25,4 % materiaalistest kulutustest. Vt. Торговля в развитии социалистическом обществе. М., 1977, с. 105.

Kibekulude tase ja struktuur tööprotsessi elementide lõikes EHSV KM
 kaubandusorganisatsioonides (%)

		1976				Helve 1975 - 1976 ±			
Kibekulude tööprotsessi elementide lõikes	sh.	KM jaekauban- dusorganisat- sioonid kokku		sh.		KM jaekauban- dusorganisat- sioonid kokku		sh.	
		maksimaalne	4,37	5,08 (Viljandi)	4,04 (Tallinn)	-0,14	+0,09 (Harva)	-0,22 (Tartu)	
sh. põhifondidega seotud	0,70	0,93 (Harva)	0,93 (Harva)	0,55 (Rakvere)	-0,02	+0,10 (Harva)	-0,04 (Pärnu, Viljandi)		
käibevahenditega seotud	1,15	1,44 (Kohtla-Järve)	1,44 (Kohtla-Järve)	1,06 (Tallinn)	-0,03	+0,04 (Rakvere)	-0,14 (Viljandi)		
tööjõuga seotud	2,07	2,50 (Viljandi)	2,50 (Viljandi)	1,96 (Tallinn)	-0,08	+0,03 (Rakvere)	-0,14 (Tartu)		
adm.-juhtimiskulud	0,17	0,38 (Rakvere)	0,38 (Rakvere)	0,13 (Tallinn)	-0,01	+0,01 (Rakvere)	-0,03 (Kohtla- Järve)		
muud	0,28	0,40 (Viljandi)	0,40 (Viljandi)	0,25 (Tallinn)	-	+0,02 (Harva)	-0,02 (Pärnu)		
Kibekulude struktuur (%)	100,0	x	x	x	x	x	x		
sh. põhifondidega seotud	16,0	19,7 (Harva)	19,7 (Harva)	11,0 (Viljandi)	-	+1,7 (Harva)	-0,8 (Rakvere)		
käibevahenditega seotud	26,3	28,8 (Kohtla-Järve)	28,8 (Kohtla-Järve)	23,5 (Tartu)	+0,1	+1,2 (Pärnu)	-1,6 (Viljandi)		
tööjõuga seotud	47,4	49,4 (Pärnu)	49,4 (Pärnu)	43,0 (Kohtla-Järve)	-0,2	+1,7 (Viljandi)	-1,3 (Harva)		
adm.-juhtimiskulud	3,9	8,1 (Rakvere)	8,1 (Rakvere)	3,2 (Tallinn)	-0,1	+0,1 (Tartu, Rakvere, Pärnu)	-0,5 (Kohtla- Järve)		
muud	6,4	7,9 (Viljandi)	7,9 (Rakvere)	5,5 (Rakvere)	+0,2	+0,4 (Harva)	-0,3 (Rakvere)		

- 1 M ä r k u s e d . 1. Kuna administratiiv-juhtimiskulude tase ja osatähtsus kõiguvad oluliselt kaubandusorganisatsioonide lõikes, ei püüdnud me otsustada neid tööjõuga seotud käibekulude hulka.
2. Muud kulud on jäetud jaotamata tööprotsessi elementide lõikes, kuna nende struktuur on erinevates organisatsioonides erinev, proportsionaalne jaotamine ei ole ega küllaladalt põhjendatud.
3. Põhifondidega seotud kulud on vähendatud ladude hooldamise kulude võrra.

Kuna normatiivsete kaubakadude kasvu on ühe tegurina põhjustanud selvekäibe osatähtsuse pidev kasv, on vaja ettenähtud selvekaio normid kriitiliselt läbi vaadata kaupluste lõikes ja rangemalt suhtuda puudujääkide tekitajatesse. Ülenormatiivsete kadude ja teiste käibevahenditega seotud käibekulude taset aitab alandada kaupade käibekiiruse suurendamine ja kaubavarustusüsteemi täiustamine.

3. Põhifondide eksploatatsioonikulude iseäralikuks jooneks on see, et nad on suuresti seotud töövahendite suurenemisega, töötajate töötingimuste parandamisega, kaupade realiseerimise kiirendamisega, ostjate teenindamise parandamisega. Eeltooduga seoses võib nimetatud kulude taseme alanemist lugeda põhjendatuks ainult sel juhul, kui see saavutatakse kas põhifondide võimsusühiku maksumuse alanemisega (1), põhifondide intensiivsema kasutamisega (2) või põhifondide eksploatatsioonikulude struktuuri optimeerimisega (3). Reserve leidub kõigi 3 momendi osas, sh. oluliselt kulude struktuuri optimeerimiseks (vt. tabel 7).

T a b e l 7

Põhifondide eksploatatsioonikulude struktuur
riiklikus jaekaubanduses

Põhifondide eksploatatsioonikulud	VNFSV 1973 ¹	ENSV KM 1976	sh.	
			max	min
Üür ja amortisatsioonikulud	72,2	50,0	66,1 (Viljandi)	43,8 (Tartu)
Hoonete, seadmete korrashoiu kulud	18,3	34,3	37,6 (Narva)	5,3 (Viljandi)
Jooksva remondi kulud	9,5	15,7	28,6 (Viljandi)	9,7 (Narva)
	100,0	100,0	x	x

¹ Торговля в развитом социалистическом обществе, с.106.
M ä r k u s . Hoonete ja seadmete korrashoiu kuludest on välja arvatud ladude korrashoiu kulud.

Suurenema peaks eelkõige amortisatsioonikulude osa, mis annaks tunnistust oma põhifondide kiiremast kasvust.

Eeltoodut üldistades võib rõhutada 3 momenti.

1. Jooksvate kulutuste efektiivsus moodustab olulise osa kulutuste efektiivsuse üldprobleemist kaubanduses.

2. Jooksvate kulutuste efektiivsuse hindamiseks ja õigete järelduste tegemiseks on otstarbekas 1) kasutada kahe-
suguseid näitajaid, sh. näitajaid, mis sisaldavad erinevaid efektiivsuse kriteeriume (kasum, kaubakäive), ja näitajaid, mis seostavad käibekulusid tööprotsessi elementidega, 2) kõrvuti efektiivsuse taseme näitajatega arvutada ka efektiivsuse dünaamika näitajaid, mis võimaldavad paremini otsustada olemasolevate reservide ja nende kasutamise üle, 3) uurida käibekulude struktuuri ja struktuurinihkeid, mis võimaldavad õigesti hinnata käibekulude muutumise tendentse ja välja selgitada kõige aktuaalsemad probleemid käibekulude ökonomia saavutamise valdkonnas.

3. Kaubandusorganisatsioonide omavahelisel võrdlemisel on oluline 1) välja tuua maksimaalsed ja minimaalsed näitajad, sest see võimaldab välja selgitada reservid ja konkreetsed võimalused jooksvate kulutuste efektiivsuse suurendamiseks süsteemis tervikuna, 2) arvesse võtta, et jooksvate kulutuste efektiivsust mõjutab rida tegureid (vt. tabel 8), millest olulisemad on a) kaubandustegevuse maht (mida suurem kaubandusorganisatsioon, seda kõrgem kulutuste efektiivsus), b) kaubakäibe struktuur (seoses sellega tuleb arvesse võtta kaubakäibe struktuuri erinevusi ning vastavate näitajate dünaamika hindamisel kaubakäibe struktuuri paranemist, s. t. tööstuskaupade, aga ka selvekäibe osa kasvu), c) kõigi tööprotsessi elementide seisund ja kasutamine, s. t. ainelise baasi (põhifondide), kaubavarude (käibevahendite) ja tööjõu vastavus vajadusele ja nende kasutamise intensiivsus.

Käibekulude taseme ning struktuuri ja muud kaubandustegevuse näitajad
 ENSV KM riiklikes spetsialiseerimata jaekaubandusorganisatsioonides 1976. a.

Näitajad	Tartu KV	Pärnu KV	Narva KV	Kohtla- järve KV	Rakvere KV
<u>Käibekulude taseme ja struktuuri näitajad</u>					
Kasum (rbl.) käibekulude ühe rubla kohta	0,450	0,396	0,420	0,328	0,407
Käibekulude tase (% jaekäibest)	4,65	4,86	4,71	5,00	4,69
Käibekulude struktuur %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
põhifondidega seotud	17,3	14,4	19,7	17,2	11,7
käibe vahenditega seotud	23,5	24,7	25,7	28,8	26,9
tööjõuga seotud	48,0	49,4	44,0	43,0	47,8
admin.-juhtimiskulud	5,4	5,3	4,2	3,4	8,1
muud	5,8	6,2	6,4	7,6	5,5
<u>Kaubandustegevuse näitajad</u>					
Kaubakäive tuh. rbl.	95449	53579	75454	80743	21875
Toidukaupade osatähtsus (%)	56,8	55,2	58,4	60,0	51,1
Selvekäibe osatähtsus 1976. a. IV kv.	44,5	71,0	70,6	67,8	30,0
Kaubavarud käibepäevades	64,2	72,7	63,8	67,1	70,2
1. I 1976	55,6	69,6	56,9	60,0	67,2
1. I 1977					

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЗАТРАТ В РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛЕ

А. Сиймон

Резюме

В последние годы возросло внимание к вопросам эффективности торговли, в т.ч. эффективности затрат в торговле. Для оценки эффективности надо точно определить результаты и затраты торговой деятельности. Теоретический анализ показывает, что в настоящее время из результатов торговой деятельности точно определимы товарооборот и прибыли, а из затрат (в смысле методики и возможностей расчета) – только капитальные вложения (основная часть единовременных затрат) и издержки обращения (основная часть текущих затрат).

Для более глубокого изучения издержек обращения целесообразно: а) применять показатели уровня эффективности, в которых издержки обращения связаны, с одной стороны, с разными критериями эффективности (товарооборотом и прибылью), с другой стороны – разными элементами трудового процесса (с основными фондами, оборотными средствами, трудовыми ресурсами), б) наряду с показателями уровня эффективности использовать и показатели динамики эффективности; в) изучать структуру и структурные сдвиги издержек обращения по таким признакам, как связь с элементами трудового процесса и с качеством торгового обслуживания.

Расчеты по данным розничных торговых организаций Минторга ЭССР показывают, что эффективность текущих затрат увеличилась, но существующая структура требует значительного улучшения. Главное внимание при экономии материальных затрат должно обращать на издержки обращения, которые связаны с оборотными средствами (но в то же время не связаны с качеством обслуживания), т.е. на расходы и потери товаров и тары, транспортные расходы, проценты за кредит.

Но в то же время нельзя ставить самоцелью снижение уровня затрат по эксплуатации основных фондов, так как они свя-

заны с увеличением средств труда торговых работников, с улучшением условий их деятельности, ускорением процессов реализации товаров, повышением качества обслуживания покупателей. Положительной является экономия этих затрат только за счет снижения стоимости единицы мощности, повышения интенсивности их использования, оптимизации их структуры.

Хотя торговля и является отраслью народного хозяйства с преимущественной долей затрат живого труда, недопустимо достигать экономии заработной платы за счет дефицита трудовых ресурсов (следовательно, и за счет качества обслуживания) и недостаточного материального стимулирования.